

(ص ۹۷) نویسنده اطلاعاتی سودمند درباره مشایخ حرم (ص ۲۰) و آگاهی‌هایی دست اول از اغوات و عملکردشان (ص ۲۸) و کارگزاران عثمانی ارائه داده است. (ص ۲۹)

الإخبار الغریبه چهار نسخه دارد: دو نسخه در کتابخانه آل هاشم در مدینه یافت می‌گردد. سومی را ابراهیم خربوتی کتابت کرده که نزد ورثه وی در مدینه نگهداری می‌شود. نسخه چهارم در کتابخانه الحرم المکی جای دارد.^۱

حمد الجاسر دو نسخه دستنویس از *الإخبار الغریبه* دیده و خلاصه‌ای از محتوای این نسخه‌ها را در چند شماره نشریه تاریخی *العرب* آورده است.

مرزوق علی ابراهیم بر پایه نسخه خطی موجود در کتابخانه آل هاشم مدینه، به تصحیح این اثر پرداخته و آن را در ۱۱۱ صفحه، در مکتبه الخانجی قاهره به سال ۱۳۷۵ق. منتشر ساخته و مقدمه‌ای کوتاه در تحلیل اهمیت کتاب بر آن افزوده است. در این مقدمه، به اهمیت کتاب در تاریخ سیاسی - اجتماعی مدینه و روابط مردم و گروه‌های داخلی مدینه با دولت و کارگزاران عثمانی، اشاره شده و اشکال اصلی آن، الفاظ عامیانه و متأثر از فرهنگ و زبان ترکی روزگار عثمانی تلقی شده است.^۲

۱. المدینة المنورة فی مئة مخطوط، ص ۳۵-۳۷.

۲. الإخبار الغریبه، ص ۸-۱۰، «مقدمه».

◀ منابع

الإخبار الغریبه: جعفر بن سید حسین هاشم المدنی (م. ۱۳۴۲ق.)، قاهره، مکتبه الخانجی، ۱۳۷۵ق؛ *الأعلام*: الزرکلی (م. ۱۳۹۶ق.)، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۹۹۷م؛ *تحفة المحبین و الاصحاب*: عبدالرحمن الانصاری (م. ۱۱۹۵ق.)، به کوشش العروسی، تونس، المکتبه العتیقه، ۱۳۹۰ق؛ *خلاصة الکلام فی بیان امراء البلد الحرام*: احمد بن زینی دحلان (م. ۱۳۰۴ق.)، مصر، المطبعة الخیریه، ۱۳۰۵ق؛ *المدینة المنورة فی مئة مخطوط*: مصطفی عماد منلا، مدینه، مرکز بحوث و دراسات المدینه، ۱۴۲۰ق.

علی احمدی میرآقا

إخبار الكرام...: کتابی در تاریخ

محلی مکه، نوشته احمد بن محمد اسدی شافعی مکی (۱۰۳۵-۱۰۶۶ق.)

إخبار الكرام بأخبار المسجد الحرام از منابع مختصر تاریخ محلی مکه است که نویسنده در آن، افزون بر آگاهی‌های منابع پیشین، اطلاعات و دیده‌های شخصی خود در سده ۱۱ق. را گرد آورده است.

احمد بن محمد اسدی، تاریخ‌نگار، فقیه شافعی، مدرس قرائت در مسجد الحرام، نحوی و شاعر^۱، از خاندانی با اصالت یمنی، در مکه

۳. نک: خلاصة الاثر، ج ۱، ص ۳۲۵: المختصر، ص ۷۲-۷۳: معجم

المؤلفین، ج ۲، ص ۸۱.

(ص ۳۸-۳۹) نام و مشخصات پسر او دانسته نیست. گویا وی مدتی پس از مرگ پدر به تکمیل این کتاب پرداخته؛ زیرا منابع معاصر نویسنده و اندکی پس از او مانند خلاصه الاثر نوشته محمد امین محبی (م. ۱۱۱۱ق.) که شرح احوال و آثار او را آورده‌اند، از این کتاب یاد نکرده‌اند.

منابع کتاب بیش از ۷۰ اثر مکتوب هستند که برخی اکنون موجود و بعضی مفقودند. نویسنده به ترتیب، از آثار ازرقی* (برای نمونه: ص ۴۷، ۵۱، ۸۱)، فاسی* (برای نمونه: ص ۱۴۷، ۱۷۲، ۱۸۱)، عز بن جماعه (برای نمونه: ص ۴۵، ۶۱، ۷۹) و محمد جار الله بن ظهیره* (برای نمونه: ص ۵۷، ۹۹) بیش از آثار دیگران سود جسته است. برخی منابع مانند *إفادة الأنام* نوشته عبدالله بن محمد غازی (م. ۱۳۶۵ق.) بدین کتاب استناد کرده‌اند.^۵

نویسنده برای رعایت اختصار (نک: ص ۲۵۴-۲۵۵) سند روایت‌ها را نیاورده و آن چه را از دیگر منابع نقل کرده، با تلخیص یاد نموده است. کتاب عنوان‌بندی ندارد و عناوین کتاب را مصحح به سلیقه خویش بر نهاده است. (ص ۲۵) موضوعات کتاب بیشتر همان موضوعات کتاب‌های تاریخ محلی مکه‌اند: کعبه و فضیلت و نام‌ها و طواف آن (ص ۴۰-۷۳)، حجر الاسود و فضیلت آن و

زاده شد و رشد کرد. گویا نخست بار، پدرزرگش که او نیز احمد نام داشته، از یمن به حجاز هجرت کرده و نسبت «یمنی» که به آنان داده‌اند، از همین رو است. از زمان، چگونگی و سبب این هجرت، اطلاعی در دست نیست. احمد بن محمد و پدران‌ش را «اسدی» نیز خوانده‌اند؛ زیرا به اسد بن عامر (م. ۱۸۸ق.) نسب می‌پرند. او بخشی از تحصیلات خویش را نزد پدرش، محمد بن احمد اسدی عریشی (م. ۱۰۶۰ق.) گذراند و نزد استادانی مانند محمد بن علان (م. ۱۰۷۵ق.)^۱ و علی بن عبدالقادر طبری (م. ۱۰۷۰ق.) از مکه‌شناسان سرشناس آن دوره و صاحبان آثار گوناگون در این زمینه، دانش آموخت.^۲

افزون بر *اخبار الکرام*، آثاری دیگر نیز به احمد اسدی نسبت داده‌اند؛^۳ از جمله *تحاف الکرام بفضائل الکعبة الغراء و البلد الحرام*^۴ که گویا *اخبار الکرام* تفصیل همان کتاب است.

احمد اسدی در حدود ۳۲ سالگی درگذشت. از مقدمه کتاب به قلم پسر او برمی‌آید که *اخبار الکرام* آخرین کتابش بوده و فرصت نیافته آن را کامل کند و پس از مرگ او پسرش بدین کار همت گمارده است.

۱. نک: ایضاح المکنون، ج ۱، ص ۱۵، ۸۲، ۱۰۰، ۱۰۷، ۱۱۴، ۱۲۸،

۱۸۹، ۲۴۷، ۳۸۸؛ تاریخ و المورخون، ص ۳۱۴-۳۳۰.

۲. خلاصه الاثر، ج ۴، ص ۳۳.

۳. نک: معجم المؤلفین، ج ۲، ص ۸۱؛ هدیة العارفین، ج ۱، ص ۱۶۰.

۴. نک: تاریخ و المورخون، ص ۳۳۴-۳۳۵.

۵. نک: *إفادة الأنام*، ج ۱، ص ۱۳۹.

مباحثی درباره آن (ص ۷۳-۷۴)، رکن یمانی (ص ۷۵-۸۰)، ملتزم (ص ۸۰-۸۲)، مقام ابراهیم (ص ۸۲-۸۳)، حجر اسماعیل (ص ۸۵-۸۹)، کرامات کعبه (ص ۸۹-۱۱۴)، نوسازی و بازسازی کعبه (ص ۱۱۵-۱۵۸)، پوشش، معطر سازی و اشیای کعبه (ص ۱۵۸-۱۷۲)، مسجدالحرام و توسعه‌ها و عمران‌های آن (ص ۱۷۳-۱۸۸)، مناره‌ها و قبه‌ها و برخی مباحث پیرامون مسجدالحرام (ص ۱۸۸-۲۰۲)، شهر مکه و حرم (ص ۲۰۳-۲۴۶) و گفتارهای مربوط به آن مانند علت حرمت حرم (ص ۲۱۰-۲۱۱)، انصاب حرم (ص ۲۱۱-۲۱۲)، خانه‌های مکه (ص ۲۲۵-۲۲۷)، مساجد و کوه‌ها (ص ۲۲۷-۲۳۲) و آرامگاه‌های مکه (ص ۲۳۳-۲۳۶) و مکان‌ها، مساجد و مقبره‌های نزدیک حرم. (ص ۲۴۷-۲۵۵)

افزون بر آگاهی‌های منابع پیشین، نویسنده برخی اطلاعات دوره خود را افزوده است؛ مانند ویژگی‌های اشیای درون کعبه در روزگار او (ص ۱۷۲)، شماره مناره‌های مسجدالحرام در آن دوره که بر پایه گزارش او هفت مناره بوده است (ص ۱۸۸-۱۸۹)، چگونگی مقامات ائمه چهارگانه در مسجدالحرام و نماز گزاردن آن‌ها در آن دوره (ص ۱۹۴-۱۹۸)، سیل سال ۱۰۴۰ق. و بازسازی مهم و معروف کعبه در روزگار سلطان مراد (م. ۱۰۴۹ق.). نویسنده در این سال‌ها کودک

بوده و از این رو، شرح بازسازی را از رساله استادش شیخ محمد بن علی بن علان گزارش کرده (ص ۱۴۸)، گرچه نام این رساله را یاد نکرده است. با توجه به محتوای گزارش شده، آن کتاب *انباء النبأ المؤید الجلیل مراد ببناء بیت الوقاب الجواد* است که هنوز چاپ نشده است.^۱ در منابع تاریخ محلی مکه، درباره بازسازی کعبه به دست عبدالله بن زبیر* آورده‌اند که او کعبه را به طور کامل بازسازی کرده است.^۲ اما به تصریح احمد اسدی، ماوردی (م. ۴۵۰ق.) در *الاحکام السلطانیة* (ص ۲۸۲-۲۸۳) این مطلب را یاد نموده و به پشتوانه نظر استادش محمد بن علان و او نیز با اتکا به استاد خود محمد حجاز شعراوی (م. ۱۰۳۵ق.) این سخن را رد کرده است. بر پایه دیدگاه آنان که دلیلی برای آن نیاورده‌اند، عبدالله بن زبیر همه ارکان، جز رکن حجر را بازسازی کرده است. (ص ۱۴۰-۱۴۱)

در برخی گفتارهای کتاب، نکته‌هایی با عنوان «فائده» و «فرع» به مسائل فقهی (ص ۵۹، ۱۶۴-۱۶۶)، کلامی و اعتقادی (ص ۶۳) و توضیح معنای روایت‌ها (ص ۶۷) اختصاص یافته است. (برای نمونه: ص ۶۲-۶۳، ۱۶۴، ۱۶۶)

◀ **چاپ‌ها:** حافظ غلام مصطفی، نخستین

۱. نک: التاريخ و المورخون، ص ۳۲۱.

۲. نک: اخبار مکه، ازرقی، ج ۱، ص ۲۰۵-۲۰۶؛ اخبار مکه، فاکهی،

ج ۱، ص ۳۵۸؛ شفاء الغرام، ج ۱، ص ۱۰۰-۱۰۱.

اخبار المدینه ابن زباله: نخستین

کتاب تاریخ مدینه، نوشته محمد بن حسن مخزومی، معروف به ابن زباله (م.حدود ۲۰۰ ق.)

از اخبار المدینه ابن زباله تاکنون نسخه‌ای یافت نشده است. نسخه موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی که احتمال داده‌اند اخبار المدینه ابن زباله باشد^۱، همان المناسک ابواسحاق حربی (م. ۲۸۵ ق.) در راه‌شناسی حج و مناطق و مکان‌های مدینه است.^۲ سخاوی در سده نهم ق. اخبار المدینه را دیده و آن را مجلدی پُربرگ خوانده است.^۳ در همان سده، سمهودی با هدف تلخیص^۴ آثار اصلی درباره مدینه، به گزینش اطلاعات و گزارش‌های اخبار المدینه پرداخته است. اما گویا این نسخه از کتاب در حریق در مسجدالحرام، همراه کتابخانه و کتاب پُربرگ خود سمهودی که وفاء الوفا^۵ کنونی تلخیص آن است، از میان رفته باشد. از آن پس نسخه‌ای از اخبار المدینه دیده نشده است. اما عمده اطلاعات و گزارش‌های آن با انتقال به متون و منابع

۱. فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ج ۸، ص ۴۷۹.

۲. المناسک، ص ۲۷۱.

۳. الاعلان، ص ۲۷۴.

۴. لمحات عن تاریخ جزیره العرب، مج ۲۴، ص ۲۹۸.

۵. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۴۱۵-۴۱۶.

بار این کتاب را با استفاده از دو نسخه خطی تصحیح کرده و به سال ۱۹۸۵ م. در انتشارات دار الصحوه قاهره در قطع جیبی و ۲۶۶ صفحه به چاپ رسانده است. او در مقدمه، با آوردن زندگی‌نامه‌ای از نویسنده، مزایای کتاب را بازگفته و نسخه‌های خطی یاد شده را معرفی کرده است.

◀ منابع

اخبار مکه: الفاکهی (م. ۲۷۹ ق.)، به کوشش ابن دهیش، مکه، النهضة الحدیثه، ۱۴۰۷ ق؛ اخبار مکه: الازرقی (م. ۲۴۸ ق.)، به کوشش رشدی الصالح، مکه، مکتبه الثقافه، ۱۴۱۵ ق؛ افاده الانام: عبدالله بن محمد الغازی (م. ۳۶۵ ق.)، به کوشش ابن دهیش، مکه، مکتبه الاسدی، ۱۴۳۰ ق؛ ایضاح المکنون: اسماعیل پاشا البغدادی (م. ۳۳۹ ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی؛ التاریخ و المورخون: محمد الحبیب الهیله، مکه، مؤسسه الفرقان، ۱۹۹۴ م؛ خلاصة الاثر: محمد امین المحبب (م. ۱۱۱۱ ق.)، بیروت، دار صادر؛ شفاء الغرام: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ ق.)، به کوشش مصطفی محمد، مکه، النهضة الحدیثه، ۱۹۹۹ م؛ المختصر من کتاب نشر النور و الزهر: عبدالله مراد ابوالخیر (م. ۳۴۳ ق.)، به کوشش محمد سعید و احمد علی، جده، عالم المعرفه، ۱۴۰۶ ق؛ معجم المؤلفین: عمر کتاله، بیروت، دار احیاء التراث العربی - مکتبه المثنی؛ هدیه العارفین: اسماعیل پاشا (م. ۳۳۹ ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

ابراهیم احمدیان

